

СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛЬНОГО РІВНЯ ТА УКРАЇНА: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ

Інтенсифікація та багатовимірність політичного життя на глобальному рівні зумовлює поширення його розуміння не як простої суми зовнішньої політики держав, а у якості складного політичного процесу з власною логікою. Стаття присвячена дослідженню суб'єктів, сутності, та головних сучасних тенденцій політичного процесу глобального рівня. Автором також розглядаються головні форми і перспективи участі України у глобальних політичних відносинах.

Розвиток процесів глобального рівня спочатку переважно досліджувався в рамках теорії міжнародних відносин, політекономії, геополітики. Лише в середині ХХ в. при інтенсифікації політичної інтеграції, він став об'єктом пильної уваги політологів. Це пов'язано з тим, що відносини між державами перестали носити суто економічний або військовий характер, а посилення і ускладнення взаємозв'язків сучасного світу почало вимагати постійного політичного регулювання, впливати на внутрішню політику держав. За умов зростання важливості політичної складової глобальних відносин серед усіх інших у науковому плані *актуальним* є їхнє висвітлення саме з позицій політології – як політичного процесу глобального рівня. Намагання України зайняти гідне місце серед суб'єктів глобальної політики також актуалізує вивчення її головних акторів і тенденцій. У зв'язку з цим, *головною метою* цієї статті є розгляд кола суб'єктів політичного процесу глобального рівня, а серед її *основних завдань* – висвітлення його найвпливовіших тенденцій і окреслення перспектив участі в ньому нашої держави.

Виходячи з загальнотеоретичного визначення, політичний процес глобального рівня можна розглядати як сукупність взаємодій глобальних акторів – інтеграцію, співпрацю, суперництво, боротьбу, які націлені на отримання більш вигідних позицій на світовій арені відповідно до своїх інтересів (ширший доступ до природних, економічних, військових, інформаційних, технологічних ресурсів, збереження та закріплення позицій тощо).

Разом з традиційним розглядом політичного процесу глобального рівня як сукупності зовнішньополітичної діяльності держав, в сферу політичної науки приходить розуміння глобального політичного процесу як *політичної глобалізації*. Серед найвідоміших вчених, що аналізували глобалізацію в контексті політичних досліджень можуть бути названі: М.Арчер, З.Бауман, З.Бжезинський, У.Бек, І.Валлерстайн, Е.Гідденс, Дж.Грей, Ф.Закарія, А.Негрі, Р.Робертсон, Д.Розенау, Дж.Стігліц, О.Тоффлер, Ф.Фукуяма, Д.Хелд, Н.Хомскі та ін. На пострадянському просторі великий внесок в аналіз глобалізаційних політичних процесів зробили В.Андрущенко, О.Білорус, О.Блінов, І.Василенко, І. Воронов, К.Гаджієв, М.Дністрянський, С.Дорогунцов, М.Іноземцев, М.Ільїн, Г.Кремень, Б.Межуєв, М.Мельвіль, М.Міхальченко, О.Неклеса, О.Панарін, Л.Сохань, О.Уткін, В.Федотова, П.Циганков тощо.

І західні і вітчизняні дослідники пропонують цілий спектр визначень глобалізації, заснованих на визнанні її уніфікаційної сутності. Це і інтенсифікація світових соціально-політичних відносин, що зближують найвіддаленіші місця і події, і уявлення про глобалізацію як багатобічний процес, що призведе до наростаючої взаємозалежності культур і суб'єктів міжнародних відносин, що втрачають свої національні контури. У всіх цих визначеннях затверджується сприйняття глобалізації як процесу взаємодії різних взаємозв'язаних елементів цілісного світу. Однак аналізуючи сутність та закономірності функціонування глобального суспільства, більшість вчених виходять із розуміння змісту

глобалізації як „об’єктивного, природного процесу інтеграції людства в єдине ціле, ...що фіксує сучасну стадію інтеграції світу, який стає все більш взаємопов’язаним, взаємозалежним та все більш універсальним” [1, с. 4].

Прихід у політичну науку поняття глобалізації яка трактується як „поступове зміцнення взаємодії між націями, цивілізаціями і культурами, що веде до набуття взаємозв’язку і утворення структур глобального управління, які інтегрують раніше роз’єднані фрагменти світу, і тим самим дозволяють брати участь у цьому управлінні [2, с. 238.] ставить питання про керованість світових процесів – тобто зміщує дискусію у площину ролі держави як суб’єкта концентрації влади та традиційного виконувача функцій управління людськими спільнотами.

При аналізі політичного процесу глобального рівня насамперед вказується на „збільшення числа його суб’єктів або, точніше, не просте збільшення числа держав – це само по собі не несе новизни, - а збільшення їх типів” [3, с.67]. Як показує практика, в останні десятиріччя незбалансованість мегаполітичних відносин зростає саме у зв’язку з тим, що на міжнародну політичну арену крім держав вийшли і інші самостійні суб’єкти: різні соціальні (національні, конфесійні, демографічні та інші) групи, що налагоджують самостійні відносини зі своїми прихильниками за кордоном; міжнародні організації, що регулюють ті або інші відносини між політичними суб’єктами; транснаціональні кампанії, що ведуть економічну діяльність у різних державах; різноманітні корпоративні структури (ЗМІ, громадські організації, туристичні фірми, терористичні угруповання тощо) і навіть окремі особи (зокрема, релігійні, культурні лідери, бізнесмени міжнародного рівня, професійні лобі, колишні політики, що відіграють посередницькі ролі у врегулюванні конфліктів). Завдяки сучасній системі міжнародного права навіть пересічний громадянин може виступити опонентом своєї влади, пред’явити претензії іншим державам або міжнародним організаціям. Акцентуючи увагу на збільшенні *суб’єктів* глобального світового процесу, російський вчений В.І. Кузнецов стверджує: „суть глобалізації полягає в тому, що збільшилося число суб’єктів міжнародних відносин, у той час, як раніше, в епоху власне міжнародних відносин, будь вони політичними або культурними, всі зв’язки обов’язково проходили крізь національні держави” [4, с.51].

Сучасний політичний процес глобального рівня складається з сукупності зовнішньополітичних взаємодій держав, що різним чином інтегровані до світового співтовариства, політики наддержавних регіональних утворень та організацій (ЄС, СНД, НАТО, АССАН тощо), функціонування Організації Об’єднаних Націй та її профільних установ (МАГАТЕ, СОТ, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО). Останнім часом суттєву роль стали відігравати неформалізовані політичні рухи – культурні, гендерні, релігійні, навіть терористичні угруповання. Ці нові актори у XXI сторіччі набувають усе більшого значення, зумовлюючи перегляд поняття безпеки, збереження якої є однією з головних цілей світового політичного процесу. Адже боротьба з тероризмом змушує об’єднуватися держави, які мають протилежні інтереси, що створює новий вимір глобальної кооперації.

Значний внесок в розвиток аналізу суб’єктів політичних процесів глобального рівня вніс Дж.Розенау, висунувши думку, що глобальна політика почала складатися з двох світів, що взаємо перехресчуються: по-перше, поліцентричного світу „акторів поза суверенітетом”, у котрому разом з державами почали діяти різноманітні корпоративні структури і навіть окремі особи, і який почав сприяти створенню нових зв’язків і відносин у світовій політиці; а по-друге, традиційної структури світової спільноти, де головне положення займають національні держави. Перетин цих двох світів демонструє розосередження владних ресурсів, виникнення протиборчих тенденцій, наприклад: зростання здібностей індивіда до аналізу політичного світу поєднується з крайнім ускладненням політичних взаємозв’язків, ерозія традиційних авторитетів співіснує з посиленням обґрунтування сильної політики держав, пошук ідентичності йде разом з постійною переорієнтацією політичних лояльностей. В той же час визнаними, за Дж.Розенау, ознаками глобального політичного процесу стали децентралізація

міжнародних зв'язків і відносин, а головне – розмивання поняття „сила” і, як наслідок, зміна змісту і сенсу поняття „загроза безпеці”.

Складність і неоднозначність відносин учасників глобального політичного процесу обумовлена також тим, що їх поведінка в даній сфері ініціюються різноманітними, неоднозначними причинами. Так, для окремих держав такими джерелами їх поведінки, як правило, завжди виступають одночасні внутрішньополітичні (обумовлені відносинами влади і суспільства), локальні (що виражають, наприклад, міркування регіональної безпеки) і глобальні зміни (зокрема, екологічна криза, розповсюдження тероризму і ін.). На рівні окремих організацій (корпорацій) або індивідів система мотивації участі в світовій політиці ускладнюється ще більше. Динаміка мотивів і установок участі в світових політичних процесах поєднується з постійною зміною стандартів, цінностей безпеки, еволюцією норм міжнародного права, морально-етичних стереотипів, реабілітовуваних досягнення державами зовнішньополітичних цілей тощо.

Але в методологічному плані глобалізацію (насамперед політичну) слід розглядати не як форму, а як одну з *тенденцій* політичного процесу глобального рівня. Йому притаманні й інші форми взаємодії акторів, які супроводжуються фрагментацією та регіоналізацією сучасного світу. Тобто глобалізація не може бути прирівняна до поняття глобального політичного процесу, а є одним з його пануючих напрямків. Також серед тенденцій, які впливають на характер політичного процесу глобального рівня, називаються такі, як демократизація; посилення взаємозалежності; зміни характеру загроз у світі; демілітаризація планети, створення певного глобального економічного організму; інтеграційні процеси, регіоналізація світу і т.д. Однак, серед усього багатства тенденцій можна виділити дві, на наш погляд, найбільш важливі: 1) розвиток процесів політичної глобалізації, які виявляються, передусім, у розмиванні міждержавних кордонів, зміні поняття державного суверенітету та реалізації національних інтересів держави; 2) збільшення кількості різних гравців на світовій політиці та зміни характеру їхньої взаємодії, що призводить до складання поліполярного світу.

Тези про розмиття національних суверенних держав внаслідок глобалізації є однією з головних у сучасному науковому дискурсі щодо політичного процесу глобального рівня. Наприклад, Е.Сміт пише: „нація-держава більше не вільна провадити зовнішні відносини як їй заманеться; вона обмежена не лише загальними міжнародними нормами, такими як норми Статуту ООН, а й специфічними регіональними договорами й союзами, в які волею-неволею втягується. Із утратою військових гарантій національний суверенітет великою мірою обмежується, якщо не зникає взагалі” [5, с. 28].

Д.Хелд також показує, як національно-державна політика завдяки міжнародним угодам, інтернаціоналізації процесів прийняття політичних рішень, зростаючим залежностям у забезпеченні безпеки, а також завдяки міжнародному оберту товарів і поділу праці втрачає те, що складає ядро її влади, – свій суверенітет. У ході глобалізації, пише Хелд, „можна вважати виправданим твердження, що у міжнародному оточенні, постійно ускладнюється, урізується як державна автономія (у деяких сферах радикально), так і державний суверенітет. Будь-яка теорія національного суверенітету, що розуміє суверенітет як непереборну і неподільну форму суспільної влади і сили, будується на недооцінці складності ситуації. Суверенітет сьогодні варто розуміти і вивчати як розчленовану владу, розчленовану між цілим колом національних, регіональних і інтернаціональних акторів і що є – через цю іманентну множинність – обмеженої і скований” [6, с. 126].

Існує і протилежна думка – відкритість, пермисивність, яка необхідна, щоб забезпечити розвиток світового ринку, світових конфесій, міжнародних концернів і численних неурядових організацій, вважає Р.Джилпін, може існувати і процвітати тільки під покровом відповідної державної концентрації влади [7, с.71]. Згідно цієї точки зору, що захищає примат політики національної держави стосовно інших органів, глобалізація залишається випадковою, а виникнення і розвиток транснаціональних соціальних

просторів і акторів припускає гегемоніальну структуру влади й інтернаціональний політичний режим.

Очевидно, що нині державно-центристська модель світу замінюється новою, заснованою на ідеї про те, що колективне благо міжнародного співтовариства повинно розумітися не як колективне благо держав, а як благо його членів, яке забезпечується національними та міжнародними організаціями. І хоча національні держави на сучасному етапі глобалізації поки ще залишаються основними акторами глобального політичного процесу, ряд найважливіших функцій виконують і наднаціональні організації: політичні і військові блоки, коаліції правлячих груп, континентальні і регіональні об'єднання, організації економічної інтеграції і координації, транснаціональні корпорації. Одночасно відбувається взаємодія всіх цих суб'єктів з ООН, іншими міжнародними офіційними і неофіційними організаціями, а також мондіалістськими структурами, різними клубами, фондами, асоціаціями.

Якщо при біполярній системі світу керованість політичного процесу була достатньо високою і залежала саме від могутніх держав, що складала центри капіталістичного та соціалістичного таборів, то зараз політичний процес глобального рівня носить характер різноспрямованих змін мегаполітичної системи світу, що робить неможливим остаточно визначити коло акторів, характер, а також спрогнозувати його результати.

Особливістю створення Української держави стало те що вона виникла саме внаслідок розпаду біполярної системи світу і вимушена була одночасно розбудовувати власну політичну систему і адаптуватися до змін у глобальному політичному процесі. Це призвело до того, що її інтереси як суб'єкту глобальних відносин досі є нечіткими, а напрямки поведінки і співпраці з іншими суб'єктами несталими.

Тенденції сучасного політичного процесу вимагають від його суб'єктів мобільної реактивної політики, дій відразу на декількох рівнях, що є певним викликом для новостворених держав зі слабо окресленими національними інтересами. Україна зосереджує зовнішньополітичні зусилля на створенні і розбудові надійних механізмів захисту на двосторонньому, субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях [8, с.692].

Отже участь України в глобальному політичному процесі відбувається в загальному вигляді у декількох напрямках:

- встановлення зв'язків з іншими державами, насамперед країнами-лідерами глобального політичного процесу;
- взаємодія з міжнародними організаціями;
- побудова міждержавних відносин з країнами-сусідами;
- регіональна співпраця та інтеграційні відносини.

Пріоритети участі України у глобальних політичних відносинах за останні 15 років зазнають постійних змін, що також ускладнює зайняття нею місця серед значущих суб'єктів мегаполітики. Наприклад, в „Основних напрямках зовнішньої політики України”, схвалених Верховною Радою України 2 липня 1993 р. названі наступні головні напрями зовнішньої політики України: розвиток двосторонніх відносин, у тому числі з прикордонними державами; розбудова відносин з західноєвропейськими країнами, з європейськими міжнародними структурами. Акцент було зроблено саме на побудові двосторонніх відносин, участі в СНД та позаблоковому статусі нашої країни. За 10 років вектори поведінки нашої держави на світовій арені було дещо зміщено. Серед них на першому місці опинилася інтеграція України у європейський політичний, економічний, правовий, та євроатлантичний безпековий простір, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською федерацією, іншими країнами СНД, а також з іншими державами [9].

Слід відзначити, що найбільш інтенсивно від України на глобальній політичній арені діють саме „традиційні” суб'єкти – Українська держава в цілому, Президент, Уряд,

Парламент тощо. Нові тенденції участі у політичному процесі глобального рівня громадських, політичних, суспільних рухів, дослідницьких, правозахисних, екологічних, організацій проявляються в Україні дуже слабо. Це також стосується обміну інформацією, технологіями, ідеями, в якому наша країна є скоріше пасивним реципієнтом, аніж центром, який зумовлює нові напрямки світового розвитку. В результаті цього можемо казати про „однобічну участь” України у політичному процесі глобального рівня – держава намагається стати все більш активним його суб’єктом, а українське суспільство є практично виключеним із глобальної взаємодії.

На тлі тенденції зміни ролі держави в світі, державоцентристська модель української участі в глобальному політичному процесі представляється хоча й найбільш вигодою на даний момент, однак сумнівною в довгостроковій перспективі. Вона несе в собі певні ризики – непередбачуваність інтеграційної політики для внутрішньополітичного середовища; загрози для самобутнього й прогресивного розвитку економічної, соціальної, культурної, інформаційної сфери. Інтеграція у світове співтовариство (особливо шляхом входження в європейські структури) повинна супроводжуватися певним розвитком суспільства, наявністю груп та організацій що інтегровані до інститутів глобальної співпраці та комунікації. В іншому випадку наша країна із суб’єктів глобального політичного процесу може перетворитися на об’єкт, стати полем реалізації інтересів інших глобальних акторів (наприклад ТНК, кримінальних картелей, політичних, фундаменталістських рухів тощо).

Сьогодні, коли долю людства все більше визначають глобальні процеси, для України ключовим постає питання про знаходження власного місця в цих процесах, у вирішенні глобальних проблем сучасності при збереженні власної ідентичності, відповідного балансу між загальнолюдськими і національними інтересами. Тільки за цієї умови наша держава зможе відігравати гідну її роль на міжнародній арені та набути високого міжнародного авторитету. Отже, глобальна доля України залежить від її здатності знайти свій шлях і модель розвитку, варіант інтегрування в систему світового співтовариства як самостійного, впливового і авторитетного суб’єкту [10, с. 4].

У якості *висновків* можна зауважити наступне:

Політичний процес глобального рівня є складною багатовимірною взаємодією між суб’єктами, якими на сучасному етапі є не лише держави, а й над- та поза- державні утворення. Нерівномірність їхнього розвитку та потенціалу й зумовлює складність його аналізу та прогнозування.

Серед найголовніших тенденцій сучасного політичного процесу глобального рівня можна виділити політичну глобалізацію, зміну ролі національної держави та державного суверенітету, перенос акцентів з міждержавної на глобальну суспільну взаємодію.

Україна, намагаючись активізувати свою роль у глобальному політичному процесі, особливо на тлі офіційного курсу на європейську інтеграцію, зазнає певної деформації цієї участі. Поряд з достатньо активним зовнішньополітичним курсом держави, спостерігається пасивність організацій, соціальних груп, суспільства в цілому щодо входження в глобальні соціальні, інтелектуальні, професійні, політико-ідеологічні мережі. Ця тенденція не є перспективною, адже глобалізаційний потенціал країни полягає саме у спроможності суспільства відповідати на нові виклики світових трансформацій. Зважаючи на окреслені тенденції, саме поєднання державної і суспільної активності може стане запорукою зайняття Україною гідного місця в структурі глобального політичного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добренков В.И. Вызовы глобализации и перспективы человечества // Вест. МГУ- Сер. „Социология и политология”. – 2004. – № 4. –С. 3–20.
2. Ильин М. Политическая глобализация: Институциональные изменения // Грани глобализации: трудные вопросы современного развития. – М., 2003 – 592 с.

3. Азроянц Э. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. – М.: Издательский дом „Новый век”, 2002. – 416 с.
4. Актуальные вопросы глобализации (круглый стол) // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. - №4. – С. 37–52.
5. Сміт Ентоні. Нації та націоналізм у глобальну епоху. – К.: Ніка-Центр, 2006. – С.23-48.
6. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perratin J. Global Transformations, Politics, Economics and Culture. Cambridge, 1999 (2000). – 231 p.
7. Бек Ульрих. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию. Перевод с немецкого А. Григорьева и В. Седельника – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
8. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник. – К.:Либідь, 2006. – 712 с.
9. Закон України „Про основи національної безпеки України” // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39.
10. Зовнішня політика України: здобутки і проблеми. – К.: Т-во „Знання” України, 2007. – 24 с.